

bilir. Ayrıca Fâtih Sultan Mehmed dönemindeki Sofular ve Saraç İnebey mahalleleri de adları değişmeksizin birleştirilmiştir. Bunun yanı sıra aynı dönemdeki Cüllâh ve Hacı İsmâil mahalleleri ise isimlerinin yanında ikinci bir adla anılmaya başlanmıştır. Bunlardan ilki Haraççı, diğeri Tekye adıyla kaydedilmiş ve muhtemelen eski mahalle yakınında bir yer değişikliğinden dolayı iki adla anılmışlardır.

Hasköy'ün şehirleşmesinde görülen bu değişme ve gelişme zamanla ahalisinin hukukî statüsüne de yansdı. Bunun sonucunda Fâtih Sultan Mehmed döneminde önemli bir sayıya sahip olan çift ve bennâkler giderek azaldı ve bu sayı 1515'te beş bennâk, iki cabaya kadar düştü. Bununla birlikte 1530'da Avusturya elçilik heyetiyle İstanbul'a gelirken Hasköy'e uğrayan B. Curipeschitz burasını Uzunova adıyla ve Osmanlı padişahlarının avlandığı bir köy olarak kaydeder (*Yolculuk Günüğü 1530*, s. 41).

1530'da Hasköy'ün mahalle sayısı yine yedi ve nüfusu 192 hâne ile 108 mücerreden (yaklaşık 1100 kişi) müteşekkildi (BA, TD, nr. 370, s. 337). Bu tarihteki mahalle isimleriyle 1515'teki mahalle isimleri arasında pek bir fark yoktur. Sadece 1515'te Hacı İsmâil adıyla da anılan Tekye mahallesi burada Hacı Yunus şeklinde kaydedilmiştir. Ancak kasabanın nüfusunda 1515'e nisbetle bâriz bir düşüş görülmektedir. Bu durumun sebebi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamakla birlikte ovada yer almasının bunda etkili olduğu söylenebilir. XVI. yüzyılın son çeyreğinde Hasköy'ün durumunda önemli bir değişme olmadı. III. Murad dönemine ait tahrir defterine göre burada yine yedi mahalle bulunuyordu. Nüfusu ise 252 neferden (1150 kişi civarında) ibaretti (BA, TD, nr. 651, s. 115-119). Mahalleler arasında Osmanlı Fakih adında yeni bir mahalle kaydedilirken daha önceki yıllarda mevcut Hacı Kayalı mahallesinin ortadan kalktığı görülmektedir.

Fâtih Sultan Mehmed döneminde Hasköy'de daha çok tarıma dayalı ekonomi hâkimdi. Bunun yanında kasabada bazı meslek ve sanat dallarıyla uğraşanlar da vardı. Bunlar arasında özellikle dericilik ve deri sanatıyla ilgili zenaat kolları oldukça gelişmişti. Bunun bir işareti olarak bu dönemdeki mahallelerden biri Debbâğlar adını taşımaktaydı. Ayrıca bu mahalle sakinleri içinde dericilerin veya bütün esnafın yöneticisi durumunda olan bir

ahî baba bulunuyordu. Dericilikle ilgili sanat dalları arasında daha çok pabuççuluk, saraçlık ve kürkçülük ön plandaydı. Bu arada terzi, sabuncu, keçeci, nalbant, kıncı, ipekçi, boyacı ve hasırcı gibi meslek ve sanat dallarıyla uğraşanlar da mevcuttu. Bu meslek ve sanat dalları, XVI. yüzyıl boyunca tarıma dayalı ekonominin yanı sıra çeşitlenerek gelişmesini sürdürdü. Ayrıca burası bir bozahâne ile pek çok malın alınıp satıldığı bir pazara sahipti (BA, MAD, nr. 35, vr. 20^a; BA, TD, nr. 50, s. 78; nr. 370, s. 337). Kasabada 1530 yılında bir cami ile altı mescid bulunmaktaydı (BA, TD, nr. 370, s. 337).

Hasköy XVII. yüzyılda önemli bir hadiseye sahne olmadı. Kâtib Çelebi, bu yüzyılın ortalarında Hasköy'ün coğrafi yeriyile ona komşu şehir ve kasabaları kaydettikten sonra Edirne'den itibaren üçüncü menzilde yer aldığını yazmaktadır. XVIII. yüzyılda Hasköy'den bahseden P. L. İnciciyan ise havasının ve suyunun sağlığa elverişli olmaması sebebiyle burada sıtma hastalığının yaygın olduğunu, halkın bu hastalığa karşı korunmak için bol bol soğan yediğini ve gecenin ayazında soğutulmuş soğanlı su içtiğini belirtir. Ayrıca Koca Sinan Paşa'nın, 1592'de Macarlar'a karşı yaptığı sefer esnasında halkın isteği üzerine buraya iki kervansaray, iki hamam, dükkânlarla cami ve imaret yaptırdığını yazar. Bunun yanında eylül ayı içinde burada iki gün süreli bir panayır kurulduğuna işaret eder.

XIX. yüzyılda Edirne vilâyeti içindeki panayırılar arasında önemli bir yere sahip olan Hasköy, bu yüzyılın ortalarından itibaren idarî bazı değişikliklere uğradı. 1864'te Filibe'ye bağlı kaza merkezlerinden birini teşkil ediyordu. Nüfusu da XIX. yüzyılın ikinci yarısında 6000 civarında bulunuyordu. Bu nüfusun 2500 kadarı Türk, 3500 kadarı gayri müslimdi. Türk nüfusun azalması ve gayri müslim nüfusun önemli ölçüde artması bölgede başlayan siyasî olaylarla ilgili olmalıdır. Şehir, 1875'te Rusya'nın Bulgarlar'a kurdurduğu ihtilâl cemiyetlerinin faaliyetleri ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasındaki olaylardan oldukça etkilendi. Bu savaştan sonra 1878'de imzalanan Berlin antlaşması ile muhtar bir Bulgaristan Prensiği ve Doğu Rumeli vilâyeti kurulunca Hasköy Doğu Rumeli vilâyetinin sınırları içinde kaldı. 1880'de idarî bakımdan bu vilâyetin sancaklarından birini teşkil etti. Burası, merkez kazası olan Hasköy'den başka Hacılıyas, Kırcaali ve Har-

manlı adlı kazalara sahipti. Ancak 1885'te Bulgaristan Prensiği, Doğu Rumeli vilâyeti topraklarını sınırlarına katınca Hasköy de bu prensliğe dahil edildi.

1912-1913 Balkan savaşları sırasında Trakya ve Makedonya'dan gelen Bulgarlar Hasköy'de iskân edildi. Bu sırada şehirdeki Türk evlerinin önemli bir kısmı yağmalandı ve tahrip edildi. Buna rağmen bölgede önemli bir Türk unsuru kaldı. Hasköy 1956'da 38.812, 1972'de 73.182 ve 1986'da 86.204 nüfusa sahipti. Rodop bölgesinin mal deposu durumunda olan Hasköy, karayolları kavşağı ve demiryolları durağı üzerinde yer alır. Şehirde özellikle pamukla sigara, şeker ve makine parçaları üretilir. Ayrıca şehir yakınında kaplıcalar mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 35, vr. 18^a-20^a; BA, TD, nr. 50, s. 74-78; nr. 370, s. 337-342; nr. 651, s. 115-119; B. Curipeschitz, *Yolculuk Günüğü 1530* (trc. Özdemir Nutku), Ankara 1977, s. 41; Kâtib Çelebi, *Cihânnümâ*, Österreichischen Nationalbibliothek, mxt. nr. 389, vr. 62^a; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâstı*, bk. İndeks; H.-J. Kornumpf, *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der europäischen Türkei vom Erlass der Vilâyet-sordnung (1864) bis zum Berliner Kongress (1878) nach amtlichen osmanischen Veröffentlichungen*, Freiburg 1976, bk. İndeks; M. Kemal Özgür, "Rumeli Kadılikları'nda 1078 Düzenlemesi", *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 276; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mîmârî Eserleri IV*, s. 45; M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara 1988, s. 180; Güler Kıvrak, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Edirne Gümürüğü* (yüksek lisans tezi, 1989, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü), s. 51-52; Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, Ankara 1992, bk. İndeks; P. L. İnciciyan - H. D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası", *GDAAD*, sy. 4-5 (1976), s. 134-135; Yusuf Halaçoğlu, "XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlar'da Bazı Osmanlı Şehirleri", *TTK Belleten*, LIII/207-208 (1989), s. 637-676; *Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 2011-2012.

İLHAN ŞAHİN

HASLUCK, Frederick William
(1878-1920)

Arkeolog ve Osmanlı tarihçisi.

Londra'da doğdu. Cambridge King's College'de arkeoloji öğrenimi gördü. Hayatının 1899-1916 yılları arasındaki döneminin büyük bir bölümünü Yunanistan ve Türkiye'de geçirdi. 1901-1905 yıllarında, Atina'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nde okuduğu üniversitenin bursiyeri olarak bulundu. Bir süre sonra da bu

HASLUCK, Frederick William

enstitünün kütüphanecisi ve müdür yardımcısı oldu. 1916'da vereme yakalandı; tedavi amacıyla İsviçre'ye gittiyse de iyileşemedi. 22 Şubat 1920'de İsviçre'de öldü.

Hasluck'un çalışmaları birbiriyle ilgili çeşitli alanlarda yoğunlaşmıştır. Önceleri bir arkeolog ve tarihçi olarak Grek arkeolojisi, İzmir'in tarihi, Athos dağındaki Ortodoks manastırları, Ortaçağ coğrafya kitapları ve seyahatnâmeleri, Doğu Akdeniz kıyılarındaki Ceneviz ve Venedik yapıları, sikkeler gibi konularda çalıştı. *Cyzi-cus* (Cambridge 1910, antik şehrin tarihi ve burada yapılan kazılar), *The Church of Our Lady of the Hundred Gates in Paros* (London 1920, H. H. Jewel ile birlikte) ve *Athos and its Monasteries* (London 1924) adlı üç kitapla kırk altı makale bu dönemin ürünüdür. 1913'te Konya'ya yaptığı bir geziden sonra çalışmalarını Rumeli ve Anadolu'da Hıristiyanlık ile Müslümanlık arasındaki ilişkiler üzerinde yoğunlaştırdı. En önemli kitabını oluşturmuş *Christianity and Islam under the Sultans* (I-II, Oxford 1929), Osmanlı şartlarında iki din arasındaki bağlantılar ve dinî gelenek mirasları üzerine yapılmış ilk ilmî araştırmadır. Kitabın birinci bölümü türbelerin ve kutsal mekânların kullanımındaki devamlılık üzerinedir. Burada, o zaman yaygın olan görüşün aksine, mahallî dinî geleneklerin büyük siyasî ve kültürel değişmeler sırasında ancak şartlar çok uygunsa hayatîyetini sürdürebildiğini ve belli bir türbe veya kutsal mekânın yaşamasını, ilgili dinî geleneklerin direnme gücünün değil maddî zenginlik ve mekânın sağladığını ileri sürer. İkinci bölümün konusu, Anadolu'daki aykırı mezheplere mensup aşiretlerle çeşitli evliyalara ilişkin kerâmet ve destanlardır. Üçüncü bölümde ise Bektaşî dervişleri üzerine yapılmış uzun bir çalışma ile kırklar, kı-

zıl elma gibi konularda ve Kızkulesi'ne dair kaleme alınmış çeşitli makaleler bulunmaktadır. Yine kendi gözlemlerine dayanarak yazdığı *Letters on Religion and Folklore* adlı eseri de (London 1926) *Christianity and Islam*'da ileri sürdüğü fikirleri destekleyici mahiyettedir. Eserlerinin bir kısmı kendisi hayatta iken yayımlanmış olmakla birlikte çoğu, özellikle Türkiye'deki dinî hayatla ilgili olanlar ölümünden sonra eşi tarafından neşre hazırlanmıştır.

Hasluck'un makalelerinden on tanesi, Râgıb Hulûsi tarafından Türkçe'ye tercüme edilip Anadolu'nun Dinî Tarih ve Etnografyasına Dair Tedkikat Merkezi Neşriyatı'nın birinci kitabı olarak *Bektaşîlik Tedkikleri* adıyla neşredilmiş (İstanbul 1928), bu tercüme, *Anadolu ve Balkanlar'da Bektaşîlik* adıyla Yücel Demirel tarafından sadeleştirilerek Latin harfleriyle de yayımlanmıştır (İstanbul 1995). M. Fuad Köprülü tercüme yazdığı takdim yazısında, söz konusu makalelerin doğrudan veya dolaylı şekilde Bektaşîlik ile ilgili olmaları sebebiyle bir kitapta toplandığını, Türk ve İslâm kaynaklarına hakıyla vâkif olmayan Hasluck'un bu makalelerde ileri sürdüğü görüşler ve ulaştığı sonuçlara tamamiyle güvenilemeyeceğini, ancak eski hıristiyan kaynaklarına etraflı şekilde vâkif olmasından dolayı konular üzerinde çalışan Türk araştırmacıları için önem taşıdığını belirtir (s. VII).

BİBLİYOGRAFYA :

F. W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans* (ed. M. M. Hasluck), London 1929, editörün notu, I, s. V-VIII; a.m.f., *Bektaşîlik Tedkikleri* (trc. Râgıb Hulûsi), İstanbul 1928, s. VII; "F. W. Hasluck, MA", *Annual of the British School at Athens*, XXIII, Athen 1918-19, s. XVI; *The Times*, London, 24 February 1920; F. H. Babinger, "F. W. Hasluck. An Obituary Notice", *MOG*, (1923-26), s. 321-325.

CHRISTINE WOODHEAD

HASR (الحصر)

Bir ifade içinde bir lafzın veya lafızlar kümesinin diğerlerine özel şekilde tahsis edilmesi anlamında meânî terimi.

Sözlükte "kuşatmak, kısaltmak, daraltmak, sıkıştırmak, hapsedmek, menetmek" gibi anlamlara gelen hasr kelimesi belâgat yönünden bir icâz ve tekit türü sayılır. Edebiyat terimi olarak hasr, bir ifade içinde bir lafız veya lafızlar kümesi-

nin diğer bir lafız veya lafızlar kümesine özel bir yolla tahsis edilmesini ve sadece onu belirtmesini ifade eder. Belâgat kitaplarında buna hasr veya kasr denilmekle birlikte bu kelimelerin yerine ihtisast ve tahsis tabirlerinin kullanıldığı da görülür (Süyûtî, *el-İtkân*, II, 49). Bazı âlimler hasrda nefiy ve ispat, ihtisasta ise yalnız genelin içerdiği bir öze yöneliş bulunduğunu ileri sürerler (Tehânevî, II, 1186; Süyûtî, *İcâz'ül-Kur'ân*, I, 191).

Bir hasr ifadesinde maksûr (tahsis edilen), maksûrun aleyh (kendisine bir şey tahsis edilen) ve kasr edatı (tarîku'l-kasr ki bu vazî kasrda bulunur) olmak üzere üç unsur vardır. Maksûr ve maksûrun aleyhe "hasrın tarafları" denir. Arapça ifadelerde hasrın tarafları mübtedâ-haber, fiil-fâil, fâil-mef'ul, mef'ul-mef'ul, hal-hal sahibi vb. olabilir. Sadece mef'ul-i maah-ta ve tekit bildiren mef'ul-i mutlakta hasr olmaz. Bu sebeple "إن نطن إلا ظنا" âyetindeki hasr, nevi bildiren mef'ul-i mutlaka hamledilerek "ظنا ضعيفا" şeklinde yorumlanmıştır.

Hasr ifadesinde ya sıfat (vasıf, hal, hüküm, haber, fiil) mevsufa veya mevsuf sıfata hasredilir. Mevsufun sifata hasrını nâdirse de böyle bir hasr mecazen mümkündür. Çünkü varlıkların bütün vasıfları ihata edilemeyeceğinden mevsufu birine hasredip diğerlerini ondan soyutlamak ancak mecaz yoluyla mümkün olabilir.

Arapça'da meşhur olan hasr yolları şunlardır: 1. En kuvvetli hasr yolu "nefiy + istisna edatı" formudur. Bunda istisna edatından önceki unsur maksûr, sonraki unsur maksûrun aleyhtir. Bu yolla kurulan hasr ifadesi hükmü bilmeyen veya hüküm hakkında inkâr, şüphe, tereddüt ve vehim içinde olan ya da mecaz yoluyla bu durumda kabul edilen muhataba karşı kullanılır ve "müferrağ istisna" tarzında getirilir (Teftâzânî, s. 217-218). Şu âyetler buna örnek teşkil eder: "إن أنتم إلا فى ضلال مبين"; "وأن ليس للإنسان إلا ما سعى"; "وما توفيتى إلا بانه" "innemâ" (إنما) hasr ifade eder ve maksûrun aleyh cümlelerin sonunda bulunur. Bu tür Arapça ibarelerin Türkçe'ye tercümesinde "ancak" ifadesinin cümlelerin son unsuruna dahil edilmesi gerekir. Bu sebeple "إنما المؤمنون إخوة" "إنما أنا بشر"; "Ancak müminler kardeşler"; "Ancak müminler kardeşler" şeklindeki çevirisi yanlıştır. Doğrusu, "Ben ancak bir beşerim"; "Müminler ancak kardeşler" şeklinde olmalıdır. Hasrın bu türü açık olan, inkâr edilmeyen ve muhatabın mâlumunu

Frederick
William
Hasluck